

Peter Ondrejko*vič: Porozumenie a vysvetlenie v spoločenskovednom výskume. Brno: Paido, 2016, 122 s.*

V loňském roce vyšla v brněnském nakladatelství Paido monografie profesora PhDr. Petera Ondrejko*viče*, DrSc., zabývající se filosofickými a teoreticko-metodologickými aspekty porozumění a vysvětlení ve výzkumech z oblasti společenských věd. Autor publikace má na svém literárním kontě množství titulů. Kromě metodologie společenskovedních výzkumů se zabývá oblastmi kriminologie, sociální patologie, sociologie výchovy, sociologie mládeže a novodobých sociálních teorií. Působil jako profesor na řadě slovenských a českých univerzit, např. na katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Konstantína Filozofa v Nitře, a rovněž jako předseda výboru Slovenské společnosti pro kriminologii.

Stodvaadvacetistránková monografie ve žlutočerném papírovém přebalu je psána v rodném jazyce autora – slovenštině. Navazuje na jeho předešlé publikace – *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu* (2007) a *Úvod do metodológie sociálnych vied* (2005, 2006) – které zároveň rozšiřuje. Jak autor upozorňuje, kniha předpokládá jistou orientaci čtenářů v teorii vědy a ve výzkumné metodologii. Adresuje ji proto zejména pracovníkům ve vědě a výzkumu, akademickým pracovníkům, studentům vyššího stupně společenskovedních oborů a doktorandům, případně širší odborné veřejnosti se zájmem o vědecké bádání.

Monografie začíná předmluvou, v níž se Ondrejko*vič* odvolává na nositele Nobelovy ceny za ekonomii, psychologa D. Kahnemana, a jeho myšlenku, že máme sklony nadhodnocovat naše porozumění světu a podhodnocovat roli náhody v událostech. Dále zdůrazňuje, že povaha sociologie je teoreticko-empirická, což z hlediska komplexního porozumění a vysvětlení výsledků výzkumů značí nutnost vnímat kvantitativní a kvalitativní metodologii jako vzájemně se doplňující principy. Abychom mohli oba dva přístupy erudovaně používat a předávat tak seriózní výsledky výzkumů širší veřejnosti, je třeba jim porozumět jakožto sociálním a psychologickým procesům.

První kapitola nazvaná *Miesto interpretácie v strategii kvantitatívnych výskumov v spoločenských vedách* upozorňuje, že postup výzkumníků ve společenských vědách musí být v mnoha oblastech odlišný od postupu badatelů v přírodních vědách, aby nedocházelo k oboustranným zjednodušením. Stejně tak není postup v kvantitativním a kvalitativním výzkumu ve společenských vědách založen na stejných principech. V případě kvantitativního výzkumu, který je pro monografii stěžejní, je třeba dodržet těchto deset kroků: formulovat problém, shromáždit relevantní literaturu, formulovat hypotézy, vybrat vhodné metody a techniky výzkumu, udělat předvýzkum, v jehož rámci se ověří výzkumné nástroje a hypotézy, určit výběrový soubor, následně posbírat data v terénu, zpracovat je, interpretovat a vysvětlit výzkumná zjištění (což je hlavním tématem této publikace) a na závěr provést zhodnocení celého výzkumu. Právě u devátého bodu autor upozorňuje, že neexistuje všeobecně platný vědecký přístup, který by byl univerzálně použitelný na všech úrovních interpretace vědecko-výzkumných výsledků, nezávisle na předmětu dané vědy.

V další části se autor zabývá otázkami pravdy, pravdivosti a skutečnosti (reality). Vychází zde z tvrzení, že oblast metodologie výzkumu včetně interpretace je založena na otázce vědecké pravdy. Pravdu považuje za základní hodnotu lidského poznání, jehož součástí je také věda. Předkládá čtenáři stručný popis nejrůznějších teorií pravdy, k jejichž dobrému pochopení je vzhledem ke komplikovanosti výkladu potřeba mít filosoficko-logické základy. Stejně nároky na plné pochopení obsahu klade i kapitola následující. V ní autor rozebírá teorii vědy a teorii reálné vědy. Upozorňuje, že spolehlivost vědeckých teorií je založena na důvěře v jejich pravdivost, vycházející ze zkušenosti. Teorie vědy může posloužit jak v prvotní fázi společenskovedního výzkumu, kdy se zpřesňují pojmy (explikace), tak v závěrečné fázi během interpretace poznatků.

Klíčovou a nejrozsáhlejší částí monografie je pátá kapitola s názvem *Vysvetlenie a porozumenie*. Autor si zde klade otázku, zda jsou cíle výzkumného procesu v podobě vysvětlení a porozumění odlišné či komplementární. Spor

dualismu mezi vysvětlením a porozuměním se v sociologii vyskytuje prakticky od jejího vzniku, například v díle Maxe Webera, jenž se pokouší tento rozpor překonat zdůrazňováním komplementarity těchto konceptů. Weber tvrdí, že je důležité hledat nejen kauzální vysvětlení sociálních jevů, ale rovněž se zajímat o individuální motivace lidského konání.

Pojem vysvětlení je Ondrejковиčem definován jako hledání a nacházení příčin sociálních jevů, událostí a procesů, ale také podstatných okolností a souvislostí, které tyto jevy provázejí. Konstatuje, že cílem je, aby se pojmy díky vysvětlení staly co nejsrozumitelnější, a to i za cenu přípustného zjednodušení daného konvencí. Vědecké vysvětlení považuje za relaci *sui generis*, za aplikaci vědy, která se využívá k naplnění lidské touhy po poznání. Smyslem vysvětlení je úsilí o pravdu a o nejvyšší dobro.

Autor uvádí několik forem vysvětlení: kauzální (hledání příčin souvislostí mezi jevy), dispoziční (vysvětlení chování objektu výzkumného zájmu pomocí dispozic, které jsou mu připisovány), genetické (vysvětlení skutečnosti je stupňovitě, tvoří vysvětlující řetěz), intencionální (vysvětlení pomocí motivace, intence, cílů a vůle aktérů), neúplné (hypotetické, parciální, vysvětlení s implicitními zákony či vysvětlení s pomocí statisticky relevantních faktorů), vysvětlení jako teorie vztahující se k otázce proč (požadavek na určitý druh informace).

Koncept porozumění je klíčový pro interpretativní vědy včetně sociologie. Lze jej obecně charakterizovat jako obsahové pochopení stavu věci, které nespočívá pouze v tom, vzít něco na vědomí, ale také v intelektuálním vnímání souvislostí, v nichž se stav věci nachází. Na rozdíl od vysvětlení je porozumění odhalováním významu či smyslu sociálních jevů, událostí, situací a procesů. Porozumění můžeme též chápat jako celostní vědění, jehož dosáhneme bezprostředním prožíváním a chápáním (rozumovým i emočním). V tomto případě nastupuje umění vzhledu a vcítění se do života zkoumaných objektů, kterým chceme porozumět. Takové porozumění je závislé na kultuře, vzdělání a intelektu výzkumníka. Pro porozumění je nezbytný jazyk. Výzkumník poznané sociální jevy interpretuje prostřednictvím řeči. K interpretaci pak

přirozeně náleží kontext, kdy zasazujeme sociální jevy do širších souvislostí. K empirickému dokreslení problematiky porozumění Ondrejковиč připojil několik stránek textu obsahujících přímé citace odpovědí pracovníků působících v humanitní sféře na otázku, co si představují pod pojmem porozumění. Jejich odpovědi byly velmi rozličné.

V další části se autor zabírá souvislostmi vysvětlení a porozumění. Zamýšlí se nad jejich vztahem, zda vysvětlení ovlivňuje porozumění, či naopak. Podle mnohých autorů se oba procesy ovlivňují vzájemně. Jak vysvětlení, tak porozumění představují významný tvořivý prvek kvantitativního i kvalitativního výzkumu, který je obohacen o invenci výzkumníka. Ani jeden z těchto dvou postupů není možné standardizovat, jelikož jsou závislé jednak na dostupnosti dat, jednak na zručnosti, pohotovosti a zkušenosti výzkumníka. Základem vysvětlení a porozumění je vzdělání, jež podle odkazu autora na sociologa Jana Kellera již není garancí společenského vzestupu.

Ondrejковиč se dále zamýšlí nad místem hodnocení ve společenskovědním výzkumu. Zmiňuje přetrvávající spor mezi vědci o tom, jaký mají badatelovy hodnoty vliv na činnosti spojené s přípravou a realizací vědeckého výzkumu a s interpretací jeho výsledků. Připomíná pozici hodnotové neutrality Maxe Webera v tomto sporu, nicméně Weber přiznává, že hodnocení se zcela vyhnout nejde (již samotný výběr výzkumné otázky je hodnocením, také sociální vědec je součástí společnosti, kterou zkoumá). Naopak zastánci „frankfurtské školy“ (T. W. Adorno, J. Habermas), stejně jako Michel Foucault tvrdí, že do vědy hodnocení patří a tvoří její neodmyslitelnou součást. Podle autora v současnosti ztrácí spor o dualismus subjektivistických a objektivistických přístupů ve společenských vědách na relevanci kvůli multiparadigmatičnosti sociologie a komplementaritě výzkumných metod.

V šesté kapitole Ondrejковиč rozebírá teorii interpretace. Konstatuje, že interpretace je nutně spojena s jazykovým či písemným projevem. Poukazuje na mnohost definic interpretace, stejně jako na skutečnost, že neexistují jednou provždy platné interpretace. Lze však

rozlišit interpretace horší a lepší, přesnější a méně přesné, pravdivější a méně pravdivé, hlubší a povrchnější. Při interpretaci výsledků výzkumu je důležitá argumentace, tedy zdůvodnění pravdivosti daných tvrzení. Ovšem ani u sebelépe koncipovaného výzkumu kvantitativní i kvalitativní povahy nelze dogmaticky tvrdit, že naše výsledky a jejich interpretace představují neomylný pokrok.

V poslední části knihy se autor zabývá tématy fenomenologie a vysvětlování. Fenomenologie se ve společenských vědách často zřídka jakéhokoli vysvětlování a spokojuje se s konstatováním faktů, s popisem lidského chování a jeho významu. Ondřejkovič zdůrazňuje, že vydávat deskripci za fenomenologii znamená vlastně likvidaci vědy a vědeckého poznání. Fenomenologický výzkum není možný bez chápání a vysvětlování, bez odhalování a připisování skrytého významu.

V závěru monografie autor upozorňuje, že je potřeba věnovat více pozornosti finalizaci společenskovědních výzkumů a nezapomínat, že v této fázi spočívá řada doposud skrytých aspektů, zejména v oblasti vysvětlování a porozumění při interpretaci výsledků.

Nutno konstatovat, že kniha nadchne zejména čtenáře se smyslem pro teoreticko-filosofický náhled na sociální realitu a se zájmem o vědeckou teorii. Pro čtenáře praktičtějšího založení bude patrně četba o něco komplikovanější a v některých pasážích méně srozumitelná. Jistou pomůckou může být slovník pojmů v příloze. Monografii lze proto doporučit zejména prvnímú výše zmíněnému druhu zájemců, kteří si díky ní rozšíří teoreticko-metodologické obzory.

Blanka Jirkovská

DOI: 10.14712/23363525.2017.43

Jiří Šubrt a kol.: *Soudobá sociologie V (Teorie sociální změny)*. Praha: Karolinum, 2013, 443 s.

V roce 2013 vyšel již jako pátý v pořadí další díl publikace *Soudobá sociologie*, jejímž editorem je Jiří Šubrt. Jak název napovídá,

monografie obsahuje kapitoly, které se věnují různým teoretickým přístupům ke koncepci sociální změny. *Soudobá sociologie* vychází již od roku 2006 a v minulosti se zabývala velikánskými světovými sociologie nebo významnými sociologickými teoriemi, pátý díl pokračuje v tomto trendu a vybírá si teorii sociální změny jako zastřešující téma.

Celá série započala publikací, která se věnovala hlavně velkým jménům z oboru sociologie. Stala se jakýmsi úvodem do tohoto světa a nabídla autory i teorie, jež ovlivnily podobu celé této vědy až do současnosti. Druhý díl (vyšel v roce 2008) pak nabídl vhléd do teorií sociální struktury a sociálního jednání a pojednával o velice komplikovaném vztahu těchto dvou konceptů v sociologickém myšlení. Vzápětí se objevil třetí díl, který se posunul více do přítomnosti a nabídl čtenáři přehled aktuálních procesů v současné společnosti. Zařadil se tak mezi další publikace podobného charakteru, které vyšly v českém jazyce, jako například kniha Miloslava Petruska *Společnosti pozdní doby* z roku 2006. Čtvrtá publikace v řadě se věnuje každodennímu životu a upozorňuje, jak jej pojímá sociologie. V tomto případě se jedná o směsici textů vzdálených více či méně. Editor Jiří Šubrt postupně pouští od důrazu na to, že se jedná o učebnicové texty určené především studentům sociologie a dalším zájemcům o ni. Dává to smysl, když vezmeme v úvahu, že s každým dalším dílem je věnována pozornost stále více a více podrobnostem, tudíž čtenář je již seznámen se základy.

Pátý díl pak čtenáři nabízí různé úhly pohledu na problematiku sociální změny a v rámci celkem čtrnácti kapitol se zabývá například evoluční teorií, problematikou moci, formováním států nebo teorií modernizace. Editor Jiří Šubrt do svého týmu zařadil mladší autory, kteří však nejsou žádnými nováčky. Ne všichni z nich jako svůj hlavní obor uvádějí sociologii, nicméně to dokazuje, že teorie sociální změny je interdisciplinární a je potřeba propojit sociologii s vědami, jako je například kulturní antropologie. Editor a autor první kapitoly na tento problém sám naráží, když říká, že „sociologie dnes nazrála do situace, která volá po nových přístupech k formulování teorie sociální změny“ (s. 32). Hovoří